

KROKUVOS KNYGOTYRININKŲ LEIDINYS

ARVYDAS PACEVIČIUS

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedra,
Universiteto g. 3, 2734 Vilnius, Lietuva

Suburti knygos temomis rašančius autorius ir parengti konceptualiai ir metodologiškai nuoseklų proginį leidinį nėra paprasta dėl kelių priežasčių. Išliekamąją mokslinę jo vertę gali nustelbti ditirambai ir panegirikos jubilatui. Kita vertus, knygotyra – tarpdisciplininis mokslas, ir jam atstovaujantieji dažnai peržengia tradiciškai nubrėžtą tyrimų ir problematikos lauką. „Bibliografinių bibliologinių studijų“¹ „kaltininkas“, Krokuvos Jogailos universiteto Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos instituto profesorius Wiesławas Bieńkowski², neseniai atšventęs 70-metį, priklauso būtent tiems tyrinėtojams, kurių moksliniai interesai išsiveržia net už labai plačiai suvokiamos knygotyros rėmų. Malonu pažymėti, kad leidinį įkvėpusi ir redagavusi minėto instituto vedėja profesorė Maria Kocójowa ne tik išvengė pompastikos (ja čia nė nekvepia), bet ir ryžosi susieti, regis, tokias skirtingas temas – nuo Andrew Carnegie filantropijos ir pasaulinės spaudinių statistikos iki Napoleono Ordos ir Vilniaus masonų. Akivaizdu, kad gausūs W. Bieńkowskio bičiuliai, bendradarbiai ir mokiniai, dedikavę „mokslo ir kultūros istorikui, bibliografui, biografistui, bibliologui, Krokuvos, Pamaro, Varmijos ir Mozūrijos istorikui ir mylėtoju ...“ čia recenzuojamą darbą, dar plačiau „atsišakojo“ nuo Profesoriaus kamieno, netgi išleido naujus želmenis.

Įvadinėje rinkinio dalyje atskleidžiamas W. Bieńkowskio mokslinis bei didaktinis įdirbis, labai šiltai atsiliepiama apie Profesoriaus asmenybę (p. 9–24).

¹ Studia bibliograficzno-bibliologiczne: praca zbiorowa dla uczczenia 45-lecia pracy naukowej Profesora Wiesława Bieńkowskiego / pod redakcją Marii Kocójowej. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1995. 311 s.

² Gimė 1926 m. Krokuvoje; 1952 m. baigęs istorijos ir sociologijos studijas Jogailos universitete, dirbo bibliotekininku Gdanske, o nuo 1953 m. – Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto Dokumentacijos skyriuje Krokuvoje; „Lenkijos istorijos bibliografijos“ („Bibliografia historii polskiej“) vyr. redaktorius (1970). Einamosios bibliografijos skyriaus vedėjas (1981). 1962 m. apgynė daktaro, 1970 m. – habilituoto daktaro disertacijas. Nuo 1975 m. dėsto Jogailos universitete (kursai: *Informacijos šaltiniai, Krokuvos kultūra, Biografistika*) Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos katedroje (dabar – Institutas). Profesoriaus bibliografiją (iki 1995) sudaro 491 pozicija – nuo fundamentalių monografių (*Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764–1855. W służbie umiowanego języka* Olsztyn, 1964 ir *Kazimierz Kelles-Krauz. Życie i dzieło*. Wrocław, 1969) iki daugelio straipsnių mokslinėje ir populiariojoje spaudoje. Lituanistika W. Bieńkowski „užsikrėtė“ tyrinėdamas Varmijos ir Mozūrijos istoriją (ryšius su Mažąja Lietuva), o ypač rengdamas „Lenkijos istorijos bibliografiją“, į kurią – o kartu ir į „mokslinę apyvartą – pateko ir iki šiol įtraukiami Lietuvos istorikų ir knygotyrintininkų darbai; recenzavo „Lietuvos TSR istorijos bibliografiją 1940–1965“ (Vilnius, 1969), parašė *Pro memoria* Malgorzatai Štolzman (*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*. R. 38, No.1/2 (1988), s. 7–10).

pateikiama jo sūnaus Łukaszo parengta 1949–1995 m. publikuotų darbų (491 pozicija) bibliografija (p. 25–67), kuri, jubilio pageidavimu, aprašyta pagal jo redaguojamos „Lenkijos istorijos bibliografijos taisykles“ (matyt, aprašų norminimo problemų turi ir lenkai). Pagrindinėje („Tyrinėjimai“ ir „Atsiminimai“) leidinio dalyje (p. 71–300) – 23 autorių straipsniai, kurių tematika ir metodologija, kaip jau buvo minėta, įvairi, atskleidžianti labai plačią humanistikos panoramą, W. Bieńkowskio ir jo gerbėjų akiračius. Tarp autorių vyrauja Krokuvos mokslininkai (14), tačiau bendradarbiavo ir Vroclavo (4) bei Katowicų, Varšuvos ir net Bafalo (JAV) tyrinėtojai. „Bibliografinės bibliologines studijas“ užbaigia „Pavardžių rodyklė“ (p. 301 – 311).

Tad kas būdinga W. Bieńkowskio, Krokuvos ir apskritai Lenkijos knygotyros mokyklai, ko iš jos galime pasimokyti, kokias lituanistines įžvalgas suprojektavo ar faktus suminėjo autoriai savo straipsniuose? Sąlygiškai šiuos straipsnius galima suskirstyti į teorinius, pateikiančius mokslui apie knygą naujus ar prikeliančius iš užmaršties senus tyrimo metodus (M. Kocójowa, Piotr Lechowski, Krzysztof Mi-goń, Jerzy Ronikier), ir skirtus konkrečiam reiškiniui, problemai, institucijai aptarti (Anna Gruca, Stanisław Grzeszczuk, Monika Rząsa ir kt.). Tačiau šis skirstymas, kaip ir bet koks idėjų „dėliojimas į lentynas“, nėra ir negali būti tikslus dėl recenzijos pradžioje minėtos priežasties – knygotyra Lenkijoje seniai išsivadavo iš „siaurų marškinėlių“ ir įsiveržė į kultūros istorijos, literatūros sociologijos ir netgi istorijos metodologijos vandenį. Antai J. Ronikieris straipsnyje „Šviečiamoji Jano Potockio istorijos mokslų metodologija“, remdamasis Abiejų Tautų Respublikos valstybės veikėjo prancūzų kalba parašytais veikalais, nustatė, jog šis dar iki Joachimo Lelevelio istorijos mokslą „buvo įstatęs į tvirtus metodologinių taisyklių rėmus“ (įdomu, ar J. Potockio darbus žinojo ir jais naudojosi mūsų romantikai Simonas Daukantas ir Teodoras Narbutas); Adamas W. Jaroszas straipsnyje apie XVII a. poetų Olbrychto Karmanowskio ir Danieliaus Naborowskio korespondenciją atskleidė plačią Respublikos politinio ir socialinio gyvenimo panoramą; laiškai rašyti daugiausiai Jonušui I ir II bei Kristupui II Radviloms, tad šis tyrimas iš esmės lituanistinis; Józefas Dużykas, remdamasis epistoliniu palikimu, ne tik atskleidė dailininko ir muzikanto, Vilniaus universiteto auklėtinio, įamžinusio daugelį istorinių Lietuvos vietų, Napoleono Ordos „Lenkijos istorinių vaizdų albumo“ leidybos peripetijas, bet ir nustatė tikslią jo kelionės po Žemaitiją datą (1875 m. balandžio mėnuo).

Kiti straipsniai skirti netipiškos formos knygos (atvirukų, pagrindinių spaudinių, plakatų, parodų katalogų) ar jos institucijų (Michała Gróllo spaustuvs, JAV viešųjų bibliotekų, Jano Schindlerio kolekcijos) istorijai. Atkreiptinas dėmesys į Wojcecho Fraziko tyrinėjimą „Kompaktiškieji antrosios apyvartos spaudiniai, išleisti Krokuvoje 1978–1990. Statistinio suvokimo mėginimas“ ir Georgo S. Bobinskio informaciją „Carnegie Bibliotekos poveikis. Filantropija Jungtinėse Valstijose“. Pastarasis reikšmingas ne A. Carnegie, „dovanojusio apie 56 milijonus JAV dolerių 2509 bibliotekų statybai angliškai kalbančiame pasaulyje“, veiklos apžvalga, bet jo filantropijos motyvacijos išryškinimu ir poveikio dabartinių JAV bibliotekų raidai

arba paveldo analize. G. S. Bobinskis 1991 m. atliko tyrimą ir nustatė, kad tik 59 proc. iš 1681 Carnegie bibliotekos pastatų naudojami kaip viešosios bibliotekos; palyginti su 1967 m., statinių, naudojamų pagal paskirtį, skaičius sumažėjęs 21 proc. „Bet dar pavojingiau, kad tik 30 proc. minėtų bibliotekų veikia originaliuose Carnegie bibliotekų statiniuose“, – pažymi autorius, akcentuodamas būtinybę konservuoti ir restauruoti dar išlikusį nacionalinį kultūros paveldą. W. Frazikas minėtame straipsnyje, remdamasis savo sudaryta 1978–1990 m. nelegaliai ir įvairiu būdu (kserografiniu, tipografiniu ir net mašinraščiu) išleistų Krokuvėje 763 knygų ir brošiūrų bibliografija, bando jas sisteminti ir apibūdinti. Tyrinėjimas svarbus ne tik nauja terminija (žr. straipsnio pavadinimą), bet ir siūlomais klasifikavimo metodais. Jie labai praverstų rengiant panašaus pobūdžio retrospektyviąją (pradedant pokariu, baigiant Sąjūdžiu) bibliografiją Lietuvoje. Beje, kroviečiai slapta nuo cenzūros labiausiai skaitė Česlovo Milošo kūrinius, kurie buvo leidžiami net 21 kartą.

Vienintelis grynai metodologinis M. Kocójowos straipsnis „Topografinis metodas knygos ir bibliotekų tyrimuose“ pristato Vakaruose kultūros istorijos specialistų jau seniai taikomą metodą, kurio esmė – intelektinės, mokslinės, kūrybinės, religinės ir t. t. veiklos židinių lokalizavimas ir kaitos geografijos analizė, padedanti rekonstruoti istorinių regionų ir netgi civilizacijų kultūros „landšaftą“. Akivaizdu, kad knygų leidybos, bibliotekų, spaustuvių, knygynų geografinis-topografinis ištyrimas tampa pamatinis, ypač atsiradus galimybei kompiuteriu kurti žemėlapius ir netgi modeliuoti erdvinės situacijas. M. Kocójowos straipsnis labai svarbus pradedantiejiems knygotyrimams, studentams, kadangi jame apibūdinti topografiniams tyrimams naudojami šaltiniai ir netgi išvardyti tyrimo etapai.

Nors socialinės komunikacijos termino aptariamose „Studijose“ praktiškai nepasitaiko (jį knygotyroje sėkmingai vartoja Torūnės mokslininkai, vadovaujami profesoriaus Kazimierzo Maliszewskio), iš esmės XVIII–XIX a. visuomenės mokslinės komunikacijos problematika aptariama Krystynos Bednarskos Ruszajowos, Jano M. Małeckio ir Annos Zbikowskos Migoń straipsniuose. Pirmoji autorė tęsia mokslininkų (jau nebe Vilniaus, bet Heidelbergo universiteto) lektūros repertuaro tyrimus; antruosius du norėčiau pažymėti už bene pirmojo spaustuvių raidai Abiejų Tautų Respublikoje (taip pat LDK) savo veiklą³ paskyrusio Jano Danieliaus Hofmanno vardo grąžinimą knygos istorikams. Lietuvos knygotyrimams reikėtų pasidomėti autoriniu (su daugeliu taisyčių ir nuorodų) veikalo „De typographiis...“ egzemplioriumi, saugomu Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (rkps. 3540).

Rengiausi atskirai išvardyti „Studijose“ pateiktos medžiagos ir lituanistikos sąsajas, tačiau tai iš esmės jau atlikta, išskyrus dar nepaminėtą Zbigniewo Solako straipsnį „Michałas Rómeris ir Vilniaus masonerija (1911–1915) jo „Dienoraščio“ šviesoje“. Tai puikus pavyzdys, kaip vieno asmens – šiuo atveju žymaus lenkų, o vėliau ir lietuvių visuomenės, mokslo ir kultūros veikėjo M. Rómerio – „Dienoraš-

³ De typographiis earumque initiis et incrementis in Regno Poloniae et Magno Ducatu Lithuaniae cum variis observationibus rem et literariam et typographicam utriusque gentis aliqua ex parte illustrantibus. Gdanskas, 1740.

čio“ kruopščios užrašų analizės pagrindu galima rekonstruoti ištiso istorinio laikotarpio elito mentalitetą, požiūrių į svarbiausius visuomenės būvio, politikos klausimus kaitą. Z. Solakas preciziškai surinko duomenis ne tik apie lenkų, baltarusių, žydų, bet ir lietuvių dalyvavimą Vilniaus masonų gyvenime. Štai pavardės tų masonų, kurie nusipelnė ir lietuviškai knygai bei jos institucijų formavimuisi: Mykolas Biržiška, Mykolas Sleževičius, Donatas Malinauskas (masonų ložės „Jedność“ veikloje dalyvavo nuo 1910 m.), Vaclovas Biržiška, Peliksas Bugailiškis, Vaclovas Bielskis, Andrius Bulota, Jonas Vileišis, Jurgis Šaulys (ložės „Litwa“ veikloje dalyvavo nuo 1911 m.), Felicija Bortkevičienė (nuo 1915). Visi jie aktyviai formavo – nepaisant ginčų su lenkais ir baltarusiais – būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės viziją. Beje, masonų ložė „Lietuva“ Kaune buvo atkurta M. Römerio pastangomis 1920 m.

Aptartasis Krokuvos knygotyriminkų pastangomis išleistas knygotyros „Bibliografinių bibliologinių studijų“ tomas – brandžios, solidžios mokyklos mokslininkų darbas. Daugeliui straipsnių būdinga pateikiamos medžiagos atrankos precizika, tvirta mokslinė teiginių argumentacija, pagaliau teksto kultūra – retas leidinys Lietuvoje taisyklingai perteikia lenkišką rašybą, tuo tarpu šiame lietuviškos pavardės nesulenktos (to nepasakysi apie kitą lenkų mokslinę spaudą). Deja, Lietuvos knygotyriminkų darbai dar necituojami, ir bėda čia, matyt, ne „žemas“ lygis ar perdėm siaura tyrimų problematika, o lietuvių kalbos, kurią Krokuvoje temoka vienetai, barjeras. Reikėtų patiems pasirūpinti savo tyrinėjimų propagavimu, vertimais į kitas, tarp jų ir lenkų, kalbas.

Įteikta 1998 m. rugsėjo mėn.